

Вельмишановний Юане Дмитровичу!

Передаю Вам газету з Вашою рецензією і текст
Вашого "Словника-порядника".

Рецензія змістовна, добре написана, і з обов'язковою подат
її в 3-ому № Вісника. Зробив її всерозкопію — і тепер
повертаю Вам газету.

Словничок справляє гарне враження, хоча є в ньому
дрібненькі "блїшки" (здебільшого графичного характеру).
Я помітив їх кільку; Ви легко їх знайдете і, якщо
знайдете, то легко її виправите.

Дофого Вам здоров'я!

З повагою
Ваш

19.03.05р.

Ваша повага
Дмитро

можже, тв?

2

словничок - поради

СЛОВНИЧОК - ПОРАДНИЧОК

ВІД „А” ДО „Я”

Не бітесь заглядати у словник:
Це тиший яр, а не сумне провалля;
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка й Даля.

Не майте гніву до моїх порад
Віг укладіть І не лінують доглядать свій сад.
М. Рильський

↓ (Від упорядника)

Приводом для підготовки цього словника - поради стало неправильне вживання слів і виразів у пресі, виступах по радіо і телебаченню і навіть в офіційних документах. Це пояснюється, з одного боку, калькуванням з російської мови типу „приймати участь” (рос. „принимать участие”, „участвовать”). А з другого боку, намаганням відродити, відновити слова зі старих словників української мови, виданих у 20-30-і роки минулого століття. Скажімо, дедалі частіше замість звичного і зрозумілого, хай навіть іноземного слова „аеродром”, але усталеного мовною практикою, починають вживати „летовисько, летовище”, а замість „льотчик” - „летун”.

Як відомо, мова не залишається незмінною. Кожна епоха потребує слів для означення нових понять і явищ. Зникають з ужитку старі поняття, а відтак і певні слова, інколи набуваючи нового смислового значення. Це чудово розуміли наші краші письменники, зокрема Борис Антоненко-Давидович. У виданій в кінці минулого століття книжці „Як ми говоримо” він писав: „... мова не є щось застигле на віки вічні, тому й далі триває впорядкування мовних норм, уточнення сумнівних моментів у вживанні різних слів, дослідження мовних явищ і формулювання правил підпорядкування слів та складання речень, далі відбувається словотворення...”

Пропонований „Словничок” може поради читачам уникнути поширених помилок в усному мовленні і на письмі. Складений він на основі порад того ж таки Б. Антоненка- Давидовича, відомих українських мовознавців , зокрема , Є.Д. Чак та інших, а також залорізьких вчених-філологів.

Я не мовознавець і не претендую на повноту і наукову досконалість цього словника. Та все ж сподіваюсь, що ці поради, які допомагали мені протягом ряду років праці на ниві журналістики, стануть у пригоді усім, хто любить і шанує українську мову, прагнучи говорити і писати нею правильно.

Іван НАУМЕНКО, член Національної Спілки журналістів України.

Са 2 а 183

АБЕТКА, АЗБУКА – обидва ці слова означають одне і те ж, але **АЗБУКА**, хоч воно складене з перших літер церковнослов'янської мови, а **АЗБУКА**, „аз“, „буки“, зберегло своє вживання і до нашого часу. Слово „АБЕТКА“ вживається рідше. Найпоширеніше – **АЛФАВІТ**, ним і послуговуються.

АБОНЕМЕНТ, АБОНЕНТ – Ці два слова, що різняться лише однією літерою, означають різні поняття. Порівняйте: „Я придбав абонемент на концерт у Запорізьку філармонію“, „Я користуюсь в обласній бібліотеці міжбібліотечним абонементом“ і „Після встановлення мені квартирного телефону у став абонемент-квиток на відвідання концертів чи ігор. Друге – це спосіб замовлення і одержання потрібної літератури з інших бібліотек. А третє слово означає установу чи особу, на чье ім'я оформлений телефон.

АВТОБІОГРАФІЯ – короткий або розширений опис життя і діяльності людини, зроблений нею самою, власноручно. Тому не варто вживати такий вищислів „Написав свою автобіографію“ чи „власну автобіографію“. Щоб уникнути цього, можна замінити на такі як „подав письмово свою біографію“, „склав автобіографію“, „склав свій життєпис, чи „опис свого життя“. В документах слід обмежитися одним словом „Автобіографія“, без додавання присвійного займенника „Моя“.

АВТОГРАФ – власноручний напис, підпис чи текст. Зрозуміло, що не варто писати: „свій автограф“. Якщо виникає потреба замінити слово „автограф“, можна вжити: „свій напис, свій підпис“.

АВТОРИТЕТНИЙ, АВТОРИТАРНИЙ – при всій схожості це слова які вживаються для означення різних понять. Перше з них – якісна характеристика людини, друге – найчастіше вживається до влади, режиму. Рідше – до характеристики людини на керівній посаді за її одноосібні вольові дії.

АДРЕС, АДРЕСА. Варто знати, що це різні слова, хоча часто їх плутають одне з іншим. Не можна казати: „Мій адрес на конверті“, бо „адрес“ – це привітання особи чи організації з нагоди важливої події чи ювілею. А слово „адреса“ це напис на конверті листа чи посилці, телеграмі тощо. В російській мові ці поняття означаються одним словом „адрес“.

АДРЕСАНТ, АДРЕСАТ. Ці слова різняться однією літерою „Н“ і вживаються на позначення різних осіб. Перше – це той, хто посилає поштове відправлення, адресує його комусь. Друге – особа, яка отримує листа, телеграму, посылку.

АМБАСАДА, АМБАСАДОР. Останнім часом українське телебачення і преса, зокрема західних регіонів України, вживає ці слова замість „ПОСОЛСТВО, ПОСОЛ“. Чи приживеться це слово, питання часу. На нашу думку, не варто так настирливо пропагувати його...

АНФАС. Неправильно писати „фотографія в анфас“, бо у французькій мові, звідки це слово прийшло, воно уже означає „в лице“. Тому варто писати чи говорити „фотографія анфас“, але якщо на фото тільки один бік обличчя, то це зображення в профіль.

БАВОВНА, БАВОВНИК У реченні „В 30-х роках на Півдні України сяяли бавовну“ останнє слово неправильно вжито, бо рослина ця називається „баво-

вик“, з якої збирають пухнасті білі коробочки бавовни, а після обробки виробляють бавовняні тканини. (рос. – „хлопчатобумажные“)

БАГАТИР чи **БОГАТИР**? Здається, немає потреби пояснювати, що перше слово стосується людини багатой, заможной, грошовитой, або по-сучасному „крутой“. А „богатыр“ – людина великої фізичної сили, жерой нашого часу. Наш народ не пов'язує богатырську силу з багатством, про що свідчить багатовікова усна творчість. Сучасних богатырів братів Кличків за їхні блискучі перемоги над сильними боксерами ряду країн знає весь світ. Та оскільки великий спорт – це ще й великі гроші, то вважати наших богатырів бідними, принаймні немає підстав. Як немає підстав, запорізьке приміське село Богатырівку називати Богатырівкою, а куйбишевську Богатырку – Богатыркою. У Якимівському районі Е село з чудовою назвою – Богатыр. Хай таким і буде...

БАЖАННЯ Прагнення, спрямоване на досягнення певної мети. Скажімо, „бажання здобути вищу освіту“, „бажання крашої долі“, або чомусь це слово часто вживають замість „натхнення, ентузіазм, інтерес“, як наприклад, у реченні „працюють з великим бажанням“.

БАНКЕТ чи **БЕНКЕТ**? Мовознавці, посилаючись на твори письменників 18–19 століття, вважають, що ці слова мають однакове значення. Можливо, вони мають рацію. Але розгляньмо два речення сучасного мовлення. „Після захисту дисертації на банкет він запросив друзів студентських літ, і це надало обов'язковому післядисертаційному ритуалу невимушеності, молодой завязності, що навіть офіційні опоненти з академічними званнями були задоволені.“ „Минулої ночі наші сусіди такий бенкет у себе влаштували, що геть усі перепилися, добенкетувалися до того, що довелося декотрих у лікарню відправити“. Як бачимо, слово „банкет“ вжито з позитивним значенням, а „бенкет“ – з негативним. До речі, від іменника „банкет“ немає похідного „банкетувати, набанкетувався тощо“. Можливо, що на окремих таких постдисертаційних заходах учасники перебирають через край і тоді вже починається „бенкет“...

БАТЬКІВ, БАТЬКІВСЬКИЙ. Близькі за звучанням і навіть значенням ці слова не можуть замінити одне одного. **БАТЬКІВ** – присвійний прикметник від іменника „батько“ („батькова шапка“, „батьків голос“ тощо). **БАТЬКІВСЬКИЙ** – прикметник від слова „батьки“ (рос. „родители“) – „Батьківський комітет“ – це комітет, куди входять не тільки батьки (чоловіки), а й матері. Слово „батьківський“ слід вживати і в значенні „дбайливий, доброзичливий“. Наприклад, „Батьківське піклування про дітей-сиріт відчувається в діяльності міської влади“.

БАШТА чи **ВЕЖА**? Ці слова відповідають російському **БАШНЯ**. Однак в українській мові вони часто вживаються для різних понять. Наприклад, „Відома в Італії Пізанська вежа“ і „Танкіст висунувся з башти“, щоб пересвідчитися самому“. *Идется про різні споруди.* Отже, коли мовиться про будови, тоді слід писати **ВЕЖА**. Це ж стосується і телевізійної споруди, а от щодо силосної (для зберігання корму у великих господарствах), то слід писати **БАШТА**. Це ж стосується і корабельної чи танкової башти.

БЕЗКОРИСНИЙ, БЕЗКОРИСЛИВИЙ. Не слід плутати ці слова, бо перше означає „той, що не дає користі“, а друге – „той, що не сподівається на користь, вигоду, винагороду“.

БІЖУЧИЙ. В поєднанні зі словами „момент, справа, питання” в сучасній мові не вживається. Замість нього варто писати „поточний момент”, „поточні справи” тощо.

БІЛИЗНА в українській мові означає спідній одяг чи ^{спідні речі,} ^{постільне приладдя,} але не колір, як у російській. Дніпровські рибалки називають так рибу, що по-російськи зветься жерех або шереспер. Щодо перекладу російського слова **БЕЛИЗНА** на означення кольору, то словники рекомендують українське **БІЛИСТЬ**.

БІЛЬ. На відміну від російської **БОЛЬ** це іменник не жіночого, а чоловічого роду. Тому помилковим є написання „білюю”, треба – „болею”. На жаль, шим правилом чомусь нехтують навіть деякі запорізькі поети. Іменник **БІЛЬ** жіночого роду, означає „нитки, пряжа”, і тому в літературі знаходимо „Вишивала не червоними нитками, а білюю...”

БЛАГОПОЛУЧЧЯ, БЛАГОПОЛУЧНИЙ. Хоча ці слова зафіксовані практично в усіх словниках, виданих останнім часом, але вживати їх варто для надання фрази урочистості, або, навпаки, іронічності, ^{тобто у вираженні} ^{констатації}. У більшості випадків можна замінити словами „добробут” або „щастя, щасливі, гаразд”. Скажімо у фразі „Все минуло благополучно” можна сказати „Все минуло щасливо, все було гаразд”.

БЛЮДО ЧИ СТРАВА? „На стол подали п'ять блюд”. Переклад цього речення може бути „На обід подали п'ять страв”. Але, можливо, автор мав на увазі, що поставили певну кількість великих тарілок, які теж називаються блюдами? Однак у більшості випадків російське слово „блюдо” відповідає українському „страва”, бо інакше треба додаткове пояснення ^{зрозуміти} „Подали на блюді печеного судака...”

БРАТИ УЧАСТЬ, БРАТИ ДО УВАГИ, БРАТИ ДО ВІДОМА. В dokonаному виді, тобто коли дія відбулася, слід писати „взяли участь, взяли до уваги, взяли до відома”. На диво, навіть народні депутати говорять і пишуть: „Прийми участь, прийняли до уваги, прийняли до відома резолюцію”. Цю помилку припускають досить часто навіть у ділових паперах і офіційних документах, калькуючи російське „принимать участие, участвовать, принять во внимание, принять к сведению”.

БУВШИЙ ЧИ КОЛИШНІЙ? Досі це трапляється в написанні і мовленні слово **БУВШИЙ**, хоча треба **КОЛИШНІЙ**. Наприклад, „Колишній Радянський Союз... колишній колгосп...” Для означення колишніх високих посадових осіб у державі, то використовується своєрідний префікс **ЕКС** і тому пишуть **ЕКС-ПРЕЗИДЕНТ**, але неграмотно писати „колишній экс-президент”.

БУДІВЕЛЬНИК, БУДІВНИК, БУДІВНИЧИЙ. Слід чітко розрізняти ці слова. **БУДІВЕЛЬНИК** – це той, хто має будівельну спеціальність (муляр, шпакатур, монтажник тощо) або диплом інженера чи техніка за фахом. **БУДІВНИК** – людина, яка бере участь у створенні (будівництві) якоїсь споруди, хоча може й не мати спеціальності будівельника. „Серед відомих будівників Дніпрогесу ми знаємо не тільки будівельників”. Іменник „будівник” вживається в широкому розумінні в різних ^{сферах} ^{будівництва} – „машинобудівник”, „тракторобудівник”, „гідробудівник”, тобто той, хто будує машини, трактори, гідроспоруди.

Тому слід писати „машинобудівний завод”, а не „машинобудівельний”, як іноді ще пишуть.

Ще ширше поняття охоплює слово „будівничий”, об'єднуючи і будівельників і будівників, архітекторів. Якщо перші два слова в російській мові передають одним „строитель”, то „будівничий” найчастіше це „зодчий”, хоча є воно і в українській мові. В офіційних документах майже не вживається.

БУДІВЛЯ, БУДОВА, ПОБУДОВА. Варто розрізняти й ці близькі за формою і значенням слова. **БУДІВЛЯ** – це вже готовий будівельний об'єкт, а **БУДОВА** і **ПОБУДОВА** можуть означати процес спорудження, будівництва, або його кінцевий результат, як, наприклад, „Одна з найбільших будов 30-х років Дніпрогес і досі нагадує нам про подвиг його будівників”.

БУДЬ-ЯКИЙ. Синонімами цього слова залежно від контексту можуть бути „якийсь, кожний, всякий”, але не „любий” з наголосом на останньому складі. Сучасні урядовці пишуть: „Любий пронумерований документ підлягає обов'язковій реєстрації”, а треба було б написати „кожний, будь-який” і навіть „усякий”, хоча це слово дещо принижує значення документа.

БУКВАЛЬНО. Означаючи „справді, у прямому розумінні”, воно вживається неправильно, коли пишуть: „Буквально за час перебування...” чи „Нарада закінчилася буквально за десять хвилин”. Найчастіше без цього слова можна обійтися, або замінити на „справді, дійсно, у прямому розумінні” та іншими.

ВЗАЄМИНИ, ВІДНОСИНИ, СТОСУНКИ. Ці близькі за значенням слова передають зв'язки між людьми чи з явищами можуть замінювати одне одного в залежності від контексту. Але неправильно будь-яке з них замінювати на „відношення”, бо це математичний термін, який виражає зв'язок між членами пропорції. Слід також уникати вживання слів „взаємовідношення”, „взаємостосунки”, „взаємовідносини”.

ВИБАЧАТИ, ВИБАЧИТИ, ПРОБАЧАТИ, ПРОБАЧИТИ. Якщо в російській мові „Извинять” вимагає родового відмінка („кого, чего”) і дуже рідко давального („кому, чему”), то в українській найчастіше вживається з давальним. Порівняйте: „Извините меня” – „Вибачте мені”. Російською кажуть „Извиняться? Перед кем?”, а українською – „Простити вибачення? У кого?” Але і російське „извиняюсь” і українське „вибачаюсь”, хоча і часто вживані в усному мовленні на побутовому рівні, не є літературною нормою. В сучасній літературній мові форма перепрошування, утворена дієсловом „вибачати, пробачати, дарувати” вживається в другій особі однини чи множини: „вибач – вибачте”, „пробач – пробачте”, „даруй – даруйте”. Нині під впливом подільського, волинського та інших південно-західних говорів поширюється в таких випадках зворот „я перепрошую” чи „перепрошую”, що цілком природно, хоча не слід забувати і народного „простіть мені”, як такий, що виражає особливе прохання вибачити за скоєне чи сказане.

ВИГОДА, ВИГОДА. В залежності від наголосу (на першому чи другому складі) це різні поняття. Якщо наголос на першому складі, то „вигода” означає „користь, зиск, прибуток”. Наприклад, „Продав за вигодою для себе”, тобто „відно, з користю, з прибутком”. „Вигода” з наголосом на другому складі означає „зручність, обладнаність, облаштованість, комфортабельність житла”. Порі-

перепрошувати або знати зовсім.

вняйге: „Фермер має велику вигоду від високоврожайної сої, але будинок у нього без вигод: немає води, центрального опалення, каналізації”. Варто пам'ятати, що ці іменники в родовому відмінку множини мають різне написання: „Вигід і вигод”.

ВИД, ВИГЛЯД, НА ВИДНОПІ, НА ВИДУ, КРАЄВИД, ОВИД Ці слова вживаються не завжди правильно. Скажімо, у словосполученні „види на вроклад, у приказці „Поганому виду немає стыду”. Або „На вид гарна, як напригана”. Російський вислів: «Быть на виду» слід перекласти „бути на видності”. Під впливом західноукраїнських діалектів поет М.Машкін написав у пісні: „Вся краса твоя чудова у мене на виду”, маючи на увазі не своє лице, а те, кого частіше означає зовнішність людини чи предмета. „На вигляд він був ще зовсім юним”. „Малий камінь на вигляд, а важкий”.

Дуже часто доводиться читати таке „робити вигляд”, що бездумно перекладено з російської „делать вид”, хоча є суто українське „удавати”. Скажімо, „Не роби вигляд, що цього не знав” мовознавці радять замінити – „Не удавай, що цього не знав”. Російське „В виде наказания” слід перекладати не „У вигляді покарання”, а треба „Як покарання”. Те ж і щодо виразів „в виде подарка”, „в виде опыта” — „як подарунок”, „як дослід”. Російському „Открылся прекрасный вид на море” може відповідати „Відкрився чудовий краєвид на море”, хоча не буде помилкою вжити тут і слово „вигляд”. „Овид” це слово поети вживають замість „обрій” чи „краєвид”, „горизонт”, але словники його не фіксують.

Речення з російської „Эмигранты получили вид на жительство” варто перекласти так „Емігранти одержали (отримали) посвідки на проживання”.

Якщо йдеться про сорти і варіанти рослин в біології чи агрономії то, російському **ВИД** можуть бути відповідниками такі слова як „різновид, рід, сорт, категорія” в залежності від смислу.

ВИКЛЮЧНО,ВИНЯТКОВО (ВИКЛЮЧЕННЯ,ВИНЯТОК) Ці слова часто вживають неправильно. „Виключно” означає „лише, тільки”. Наприклад, переклад з російської „Мы обзяаны исключительно ему” має бути таким: „Ми зобов'язані виключно йому”, або „тільки йому”. А от „Исключительно важное решение” слід перекласти „Винятково важливе рішення”, тобто „надзвичайно важливе”. Отже, „винятково” у відповідному контексті може бути замінене синонімами „надзвичайно, особливо, не так, як усі”. Різницю між словами „виключення „і „винятко” можна зрозуміти з такого речення: „Виключення з інституту загрожувало студентам, які страйкували. Виняток зробили тільки для двох з них...”

ВИМАГАТИ Неправильно вживають це дієслово, коли пишуть: „Стан справ вимагає суворої економії енергоресурсів”. „Вимагати” – „наполегливо, владно просити, добиватися чогось”. Вимагати хтось від когось певних дій. У наведеному вище прикладі слід було б вжити слово „потребує” з наголосом на „У”. Однак дієслово „потребувати” з наголосом на „Е” неправильно

вживають, коли пишуть: „Виконком потребував від керівників установ...” Варто вжити в такому разі дієслово „зажадати”, що правильно і логічно.

ВИРАЗ,ВИСЛІВ,ВИРАЗИТИ,ВИСЛОВИТИ Близькі за значенням слова треба розрізняти, коли яке з них вживати. Якщо йдеться про думку чи міркування, то треба писати „висловів”, а не „виразив”. Іменник „вираз” вживається в математиці як синонім слова „формула” ($a+b=c$), або на ознаку певного стану людини, як у фразі „Вираз на лиці похмурий, урочистий”, бо слово „вираз” має синоніми „вигляд”.

ВИРУЧКА,ВИРУЧАТИ Часто вживаний вислів „прийти на виручку” чи „виручити” не завжди доречно, так само як і в реченні „Від продажу городини на ринку він мав велику виручку”. Адаже краще сказати „прийти на підмогу” чи „допомогти”, „вирутувати” залежно від контексту. А щодо „виручки від продажу” то є гарне слово „виторг”, „вигорувати” чи „вигорувати”.

ВИСІКАТИ,ВИРІЗЬБИТИ,ВИТЕСАТИ Російське словосполучення «Высечь ИЗ КАМНЯ» не можна перекладати як «висікти з каменю», а треба „Витесати з каменю”, або „вирізьбити з каменю” чи „викарбувати на камені”, якщо йдеться про портрет чи про напис. „Висікти” означає „відшмагати”. Згадаймо у Гоголя про унтер-офіцерську вдову, яка сама себе висікла, тобто відшмагала. „Сікти” це рубати щось гострим знаряддям, як , наприклад, сікти капусту, хоча в українській мові є слово „штакувати”, коли йдеться про підготовку до квасіння капусти.

ВІДКРИВАТИ ЧИ ВІДЧИНЯТИ? Порівняймо такі речення. „Ньютон відкрив закон , який нині знає кожен старшокласник” „Він відчинив двері.” Неважко зрозуміти, що „відкрив” і „відчинив” мають різне значення. А між тим в усному мовленні і на письмі багато хто „ відкриває двері”, хоча їх можна тільки „відчинити”. Не варто також „відкривати книжку” на певній сторінці: її треба „розгорнути”, а прочитавши не „закривати”, а „згорнути”. Відчиняти можна те, що відчиняється – двері, вікно, браму, ворота, квартиру. А відкривати можна закони, сезон, таланти та інше, що не обов'язково потребує фізичних зусиль. Наприклад, „Нещодавно кримські астрономи відкрили нову планету”, або, як писав Василь Симоненко: „В океані рідного народу відкривай духовні скарби”. Якщо йде мова про початок функціонування нового закладу , установи, то треба писати „відкривати”. „По вулиці Якова Новицького відкрито нову крамницю.” „В нашому університеті відкрито новий факультет”.

ВІЙСЬКОВИЙ ЧИ ВОЄННИЙ? В російській мові це поняття „воинский” і „военный”. Варто знати, що прикметник „військовий” позначає майже все, що пов'язано з військом – військову службу, присяга, форма, звання тощо. А „воєнний” те, що пов'язано з війною – поразка і перемога, дні та роки, стратегія і тактика. Ось чому не слід писати „Представник воєнної частини виступив на митингу”, бо йдеться про військову частину (рос. „воинская часть”).

ВІРНИЙ ЧИ ПРАВИЛЬНИЙ, ВІРНО ЧИ ПРАВИЛЬНО? Навіть дехто з учителів, перевірявши , як учень виконав завдання і не знайшовши помилок, ставлять високу оцінку і в захопленні пишуть „Вірно!” Цим самим роблять помилку, бо „вірний”, „вірно” в українській мові означають відданість особі чи ідеям, принципам тощо., тобто тому, в кого чи в що вірять. Наприклад, „Без ві-

рного друга великая туга". „Своєю багаторічною працею він довів вірність обраним ідеалам". Навряд, чи знали українську мову перекладачі, коли відомий товариш!" Коли йдеться не про вірність, а про правильність, слушність, правдивість, треба й користуватися відповідними прикметниками, прислівниками.

ВІРОГІДНИЙ ЧИ ЙМОВІРНИЙ, ВІРОГІДНО ЧИ ЙМОВІРНО? Часто ці слова звм'яють так, наче вони можуть замінювати одне одного. Між тим, „вірогідний, ймовірно" – це те, що його можна припускати. „В дорозі, ймовірно, його чекають труднощі". „Це мені відомо з вірогідних джерел", тобто правдивих, перевірених.

ГОВОРИТИ ЧИ КАЗАТИ? Здається, ці слова означають одну дію. Але порівняймо такі речення: „Навчаючись на факультеті іноземних мов, він уже говорить вільно по-англійськи і по-німецьки". „Головуючий на зборах сказав: „Дебати закінчено." „Ой казала мені мати ще й приказувала..." Дієслово „казати" і похідні від нього вживаються там, там де є пряма мова, або роз'яснюється зміст повідомлення. А в реченнях, де мовиться про спосіб чи якість висловлювання, варто ставити дієслово „говорити" у відповідних формах. Часто „говорити" і „казати" можна замінити на „мовити", а якщо воно стоїть із прийменником *з* і керує іменником в орудному відмінку, то дієсловом „розмовляти": „Він вільно розмовляв по-англійськи з іноземними студентами".

ГОСПІТАЛЬ ЧИ ШПИТАЛЬ? Друге слово вважалося застарілим, але останнім часом воно набуло поширення і зафіксоване в ряді літературних творів, зокрема у Олеся Гончара та інших українських письменників і журналістів. Воно не гірше ніж слово „госпіталь", запозичене з французької мови. Однак „госпіталізувати" поширене більше, ніж „шпиталізувати".

ГРИВНЯ. Здається, ясно, що грошова одиниця України – іменник жіночого роду і в родовому відмінку множини треба писати **ГРИВЕНЬ**. Однак і досі не тільки на базарі можна почути „д'ять гривнів" за аналогією до російських „рублів", а й по телебаченню міністр з українським прізвищем, сказав, що на відповідні потреби в державному бюджеті заплановано мільйони „гривнів"... І не один він такий з вищою освітою...

ГРОМАДСЬКИЙ, ГРОМАДЯНСЬКИЙ. Перше слово походить від іменника „громада" і означає „належний до певного колективу людей", а прикметник „громадянський" вказує на суспільство, на громадянство певної країни.

ГРОМАДСЬКИЙ ЧИ СУСПІЛЬНИЙ? Російське „общественный" в українській мові в залежності від значення передається словами „громадський" і „суспільний". Порівняйте: „суспільний лад", „громадський порядок", „суспільна свідомість", „громадське харчування", „суспільне буття", „громадське доручення" та інші, щоб зрозуміти різницю в значенні цих понять, хоча часто вони близькі, як, наприклад, „громадське(суспільне) життя", „громадська(суспільна) власність" та інше.

ГРОМАДЯНСЬКИЙ ЧИ ЦИВІЛЬНИЙ? В російській мові „гражданский" має декілька значень, які українською можуть мати різне звучання. Так, відомий у свій час трест „Запорожжграданстрой" по-українськи „Запоріжжівіль-

буд" – вів у місті цивільне будівництво. Але прикметник „цивільний" вживається як протилежне значенню „військовий". Наприклад, „Демобілізований з армії скинув військову уніформу і відчув якусь полегкість у цивільному одязі".

ГАВА, ГАЗДА. Ці та деякі інші слова із звуком „г" позначаються на письмі п'ятою літерою українського алфавіту, яку тільки нещодавно відновили, або реабілітували, бо вона протягом кількох десятиріч років радянською владою в Україні була заборонена як націоналістична, хоча цей задньозіковий зізмкнений приголосний звук продовжував жити в усному мовленні. Щоправда, таких слів небагато. Можливо, їх, найчастіше вживаних, варто запам'ятати з цього простенького віршика, який я назвав „П'ята літера" Ось він:

Зчинився гвалт – на ганок сіла гавал!

– Я на ганок грати ставлю:

– Не ловитиму я гави–

– Букву „г", щоб не прогавить.

– Гречно хочу нагадати

– В алфавіті букву п'яту

У словах таких писати:

Агрус, ґрунт і ґелґотати,

ґерґотіти й ґрасувати,

ґуля, дзига, ґібралтар,

ґандж і ґедзь, джигун, гайдар,

ґудзик, газда, галаган...

Це не повний перелік слів, де треба писати літеру „г". Розрізняти також варто *г н і т* (пригноблення) і *г р а т и* (у лампі), *г р а т и*, що означає дію (гроти роль, грати на музичному інструменті тощо) та іменник *г р а т и* (рос. решётка). Іменник „газда" набув поширення з діалектів західноукраїнських і означає „господар, хазяїн". А от „гайдар" дещо застаріле: воно означало „музикант, що грає на волінші". Сучасним читачам відоме як прізвище радянського дитячого письменника та його внука – російського політика періоду перебудови та пост-радянського часу.

ДАВНИЙ ЧИ СТАРИЙ? Як розуміти вираз „старі друзі"? Якщо йдеться про зустріч людей, які прожили багато років, то вони за віком старі, а дружба у них давня. Така ж дружба може бути й у молодих і тому в цих випадках краще писати „давні друзі". Цікаво, що російське прислів'я „Старый друг лучше новых двух" якраз має на увазі „давній". Український переклад цього прислів'я такий „Хто перший, той і ліпший", „Над друга старого нема в світі нікого". Тож замість „стара звичка" треба писати „давня звичка". Але речі можуть бути і „старі" і „стародавні". У фразі „Старий був чоловік ще міцний не по літах" слово „старий" відповідає російському „старик". Переклад повісті Е.Хенінґуєя „Старик и море" правильний – „Старий і море".

ДАЛЕБІ, ДАЛЕБІГ. Улюблене незмінне слово багатьох поетів вживається в значенні „мабуть", „напевно" та інших, коли йдеться про вірогідність чи ймовірність. Словник Б. Грінченка подає такі приклади: „Далебі, що правда", „Ой не

сміяся, дівчинко, далєбі не смійся! Я у тебе молодого отрути найвса". Далє біг не знаю, шо й діяти".

ДАЛЬШИЙ І ПОДАЛЬШИЙ. Між цими словами така ж різниця, як між прислівниками „далі“ і „подалі“. Дія або процес чи явище, що відбулися в блищез певний проміжок часу – „подаліший“. Це ілюструє речення „Дальші роки, після смерті дружини він жив у Києві, а його подальше перебування – мені невідомі“. (Ю. Смолич). „Подальший“ відповідає російському „дальнейший“ чи „следующий“.

ДІЙСНИЙ ЧИ СПРАВЖНИЙ? Хоча ці слова близькі за значенням, але чодить до тавтології. „Це – не вигадка, а дійсна подія, що відбулася в дійсності“. Або „Ці квіти – дійсні? – запитав покупець, а дівчина, що продавала їх, відповіла: „Так, це справжні квіти, не штучні“. Мабуть, дівчина трохи краще знала мову, ніж покупець... Бо в багатьох випадках варто користуватися замість „дійсний, дійсно“ такими словами як „справжній, справді, насправді“. Але у фразі, що часто зустрічається в діловій мові чи на письмі „Довідка дійсна з пред’явленням паспорта і строком на один місяць з дня видачі“, заміна на „справжня“ неприпустима.але коли хочуть сказати, що довідка не підроблена, треба вжити „справжня“.

ДОМАШНІЙ ЧИ СВІЙСЬКИЙ? У реченні „У господарстві фермера багато домашньої птиці“ варто замінити „домашньої“ на „свійської“. Слово „домашній“ означає, „той, що живе в домі, в хаті“, зокрема, можна сказати „домашній кіт“, „домашній папуга“, а птиця у господаря (кури, качки, гуси) – свійська на відміну від своїх диких родичів. Прикметник „свійський“ може відповідати російському „нашенский“. „Нашенский парень“ – „свійський (або свій) хлопець (парубок)“.

ДРУЖНИЙ ЧИ ДРУЖНИЙ? Ці слова майже однакові за звучанням часом плутають, передаючи, „дружний“ привіт своїм знайомим, хоча треба б передавати „дружній“. Прикметник „дружний“ означає „одностайний, той, що має спільні інтереси з іншими, підтримуваний багатьма“. Зокрема, у фразі:

„Його появу зустріли дружними оплесками“. А „дружній“ це „приятний, народжений дружбаю“. У фразі „дружні вітання“ неясно, чи це був вияв прияті друзів чи, можливо, виявлена одностайність випадкових людей на концерті, на зібранні тощо.

ЖИВОПИСНИЙ ЧИ МАЛЬОВНИЧИЙ? Ці прикметники часто вживають неправильно. Наприклад, „З гори відкрився живописний краєвид“. „Мальовничий портрет Достоєвського, виконаний Крамським, вражає своєю досконалістю.“ В першому реченні слід написати „мальовничий“, в другому – „живописний“. Слово „живопис“ можна деколи замінювати українським „малярство“. Але іменник „маляр“ нині означає одну з робітничих професій, а творчу – „художник“. Останнє має ширше значення, ніж „живописець“.

ЗАСТІНКИ, КАТІВНІ. „В застінках НКВС загинули тисячі безневинних людей“. В цьому реченні неправильно перекладено російське „застенки“, бо йо-

го український відповідник – „катівні“ набагато точніше передає поняття „місце, де катують, мучать при допитах, знищують“.

ЗАВІДУЮЧИЙ ЧИ ЗАВІДУВАЧ? Слова тотожні за значенням, але вимагають різних відмінків/зачинючого іменника: „завідуючий відділом – завідувач відділу“. Багато хтб плутається в написанні, калькуючи російське „заведующий отделом“ як „завідувач відділом“.

ЗАКАЗ ЧИ ЗАМОВЛЕННЯ? Російське слово „заказ“ передається українською як „замовлення“. Тому не варто писати „Він наказав на обід пляшку пива „Славутин“, бо чуп про його чудові смакові якості“. Треба „замовив“. Але інколи дієслово „наказати“ вживається в значенні „наказати“. Наприклад, „Після того випадку він назавжди наказав собі приїздити сюди“, тобто „наказав“, „твердо вирішив“.

ЗАСТУПНИК ЧИ ЗАМІСНИК? Перше означає постійну посаду, а друге – тимчасове виконання обов’язків певною особою. Тому не варто писати в наказах, як це часто буває: „На час моєї відпустки заступником призначаю...“

Адже часто замісником може бути не заступник (за посадою) керівника, а скажімо, головний інженер підприємства чи економіст. Іменник „заступник“ може вживатися і значенні „захисник“. Тобто той, хто за когось заступився, захистив. Однак не можна писати „Народний депутат – заступник інтересів виборців свого округу“, хоча цілком можливо, що за когось він заступився, допоміг, захистив права людини.

ЗАХИСТ ЧИ ОБОРОНА (ЗАХИЩАТИ ЧИ ОБОРОНЯТИ)? Близькі за змістом слова вживати варто в залежності від смислу. В шаховій грі „захист“ означає певну позицію фігур. На противагу обвинувачеві в суді є захисник, обов’язок якого захищати підсудного. В літературі минулого століття ця посада іменувалася „оборонець“ Це ж слово зафіксоване і в „Словнику фахової термінології для правників“, виданому в 2001 році Запорізьким юридичним інститутом, як синонім до слова „захисник“.

ЗЕМЛЕРОВСТВО ЧИ РІЛЬНИЦТВО,ХЛІБОРОВСТВО? Під впливом російської мови особливо поширилося слово „землеробство“ і похідні від нього („землероб“, „землеробський“ та інші), хоча було і є українське „рілляництво“, „рілляник“ від слова „рілля“. З цим значенням вживається й „хліборобство“, як вид занять, що відповідає російському „хлібопашество“. А от українське „хлібороб“ росіяни освоїли і в своїй мові цілком логічно замість „хлібопашець“ пишуть „хлібороб“. Іменник „рілляництво“ має російський відповідник „полеводство“. Однак називати посаду „агроном-полевод“, як і „агроном-садовод“ не треба, бо українською це „агроном-рілляник, агроном-садівник“.

ЗДІЙСНИТИ, ЗРОБИТИ ЧИ ВЧИНИТИ, СКОЇТИ? Ці дієслова означають одну і ту ж дію, але вживати їх треба вдумливо. „Здійснити“ в основному відповідає російському „осуществить“. Наприклад, „здійснити свою мрію“, тобто те, що вважалося далеким вдалося, пощастило реалізувати. Якщо мова йде про звичайні буденні речі, то варто користуватися словами „зробити“, „скоїти“, „вчинити“ або „заподіяти“. Наприклад, „зробив, вчинив, заподіяв шкоду“.

ЗМАРНІТИ, СХУДНУТИ. Близькі за значенням ці дієслова слід розрізняти. „Змарніти“ більше стосується до людини, її обличчя, втрати миловиднос-

ті. А друге – втрати ваги тіла. Іноді для підслення враження пишуть: „Схудлий, змарнілий він через піароку повернувся додому“, що шлком правильно. „Змарніти“ ще має ряд синонімів „зів'янути, зблякнути“, які вживаються не тільки тоді, коли мова йде про людину.

ЗНАННЯ ЧИ ЗНАТТЯ? Перше означає сукупність відомостей про щось і широко вживається в українській мові. „Знаття“ має вужче значення і вживається переважно в побутовій лексиці. „Якби знаття, що в кума п'яття, то б і дітей забрав“.

ЗУСТРІЧАТИСЯ ЧИ ТРАПЛЯТИСЯ? Прочитайте: „На Хортиці зустрічаються рідкісні рослини“, „У книжці зустрічаються помилки“. Але ж зустрічатися можна когось із ким („Вона вже дівка : зустрічається з хлопцем“) або з чимсь. А в названих вище реченнях треба було вжити дієслово „траплятися“, або його синоніми.

ІНТЕРЕС ЧИ ЦІКАВИСТЬ? Порівняйте: „В цій справі він має свій інтерес“ тобто „користь, зиск, прибуток.“ „З цікавістю він увзявся за нову справу“. Тому треба уникати таких конструкцій, як „З інтересом прочитав книжку цього автора“ або „Інтересно, интересно, – сказав він співрозмовникові“. Але цілком логічно сказати: „Інтереси споживачів захищає цей громадський комітет“, де слово „інтереси“ використано в значенні „права, вимоги“.

КИДАТИСЯ В ОЧІ ЧИ ВПАДАТИ В ОЧІ? Вживання першого словосполучення, яке, на жаль, часто трапляється, неправильне. Треба писати „впадає в очі“ чи „впау в вічі“, коли йдеться про минулий час.

КОРИСТУВАТИСЯ УСПІХОМ ЧИ МАТИ УСПІХ? „Вистава про Нестора Махна користується успіхом у глядачів.“ Ця фраза з ряду газетних публікацій вжита неправильно. Треба писати: „має успіх“, бо „користуватися“ вказує на одержання якоїсь користі, прибутку.

КРАСИВИЙ, КРАСИВА. В українській мові для перекладу російського „красивый“ є принаймні три слова – «гарний, вродливий, красивий». Останнє чомусь вживається і там, де потрібні інші. Скажімо, «гарна дівчина, вродливий хлопець». Останнім часом поширилося із західноукраїнських діалектів слово „файний, файна, файно“. Наприклад, „Кажуть люди, кажуть, що я дівка файна“ Слово це, можна вважати, прижилося, як і „ватра“ („вогнище, багаття“) Та й крім названих слів, в нашій мові є інші для означення поняття краси людини. Згадаймо з народної пісні: „... там стояла дівка красна. Вона красна ще й красива...“ Прикметник „красний“ це не „червоний“, а „гарний, чудовий, вродливий, хороший“. Відому площу у Москві не слід перекладати як „Червону“, хай залишається „Красною“.

ЛІКАРСЬКИЙ, ЛІКАРНЯНИЙ, ЛІКУВАЛЬНИЙ. Часто ці прикметники плутають. Варто знати, що „лікарський“ з наголосом на першому складі означає „той, що належить лікареві“, або „той, що стосується діяльності лікаря“. А „лікарський“ з наголосом на другому складі відповідає російському „лекарственный“, тобто пов'язаний з ліками (рослинами, засобами тощо). Однак не треба плутати його зі словом „лікувальний“, що означає певні властивості для оздоровлення. Наприклад, „Чорноплідна горобина (аронія) хоч і не є лікарською рослиною, але її ягоди мають лікувальні властивості“. Прикметник „лікар-

няний“ означає „приналежний до лікаря“ („лікарняні будинки, лікарняний персонал“). В останньому мається на увазі не тільки лікарі, а й медичні сестри, санітарки та інші працівники лікаря.

ЛЮБИЙ, ЛЮБИМИЙ ЧИ УЛЮБЛЕНИЙ? Про значення слова „любий“ з наголосом на останньому складі див. слово „будь-який“, яке ще має синоніми „перший-ліпший, кожний, усякий“ та інші. А слово „любий“ з наголосом на першому складом означає „милий, коханий“. Нині під впливом російської почастило вживання слова „любимий“ замість „улюблений“ („любимий артист, любима книжка“), хоча правильніше було б „улюблений, улюблена“. Іменники „улюблений, улюбленець“ відповідають російським „любимец, баловень“.

МИНУЛОРІЧНИЙ ЧИ ТОРІШНІЙ? Часто вживані в діловій мові „минулорічний“ чи „минулого року“ в багатьох випадках залежно від стилю варто замінювати на „торішний“ і „торік“, як більш властиві українській мові.

МУЗИЧНИЙ ЧИ МУЗИКАЛЬНИЙ? На відміну від російського „музыкальный“ для двох понять „належний музиці, пов'язаний з музикою“ і „схильний до музики, здібний до музики“ в українській мові є два слова. Порівняйте „музичні інструменти, музична освіта“ і „музикальні здібності, музикальний слух“.

МУЗИЧНИЙ ЧИ МУЗИКАЛЬНИЙ? На відміну від російського „музыкальный“ для двох понять „належний музиці, пов'язаний з музикою“ і „схильний до музики, здібний до музики“ в українській мові є два слова. Порівняйте „музичні інструменти, музична освіта“ і „музикальні здібності, музикальний слух“.

МИРОПРИЄМСТВО ЧИ ЗАХІД, ЗАХОДИ? Перше слово, неперодумано скальковане з російського „мероприятие“, нині паразитує не лише в діловій, а й в побутовій мові. Треба уникати його, а писати і говорити „захід, заходи“ і на позначення російського „принять меры“ („вжити заходів“).

НАГОДА ЧИ ПРИГОДА? Щоб уникнути помилки при вживанні цих іменників, варто запам'ятати, що „нагода“ – це „сприятливий випадок“ („трапилася нагода поїхати“). Натомість „пригода“ відповідає російському „приключение“ („в дорозі трапилася пригода, сталася пригода“).

НАКЛАДНА ПЛАТА ЧИ ПІСЛЯПЛАТА? На позначення оплати після одержання посилки, бандеролі, цінного листа вживається словосполучення „накладна плата“ (переклад з російського „наложенным платежом“). Але ж є гарне українське слово «післяплата». Чому б ним не користуватися?

НАПОЛЕГЛИВО ЧИ НАСТИРЛИВО? Останнє слово часом вживають замість „наполегливо, наполегливий“. Зрозуміти значення „настирливий“ можна з такого речення „Він був такий настирливий, що від нього відмакувалася, як від надокучливої мухи“. Якщо „наполегливий“ вживається для позитивної характеристики людини, то „настирливий“ – негативної. Російський відповідник – „назойливый“.

НЕДОЛІК. Цей іменник, абияк скалькований з російського „недостаток“, використовується надто часто, хоча в багатьох випадках можна замінити таким словами як „хиба, вада, огріх, недоробок“ і навіть дещо застарілим словом „гандж“.

НЕЗВАЖАЮЧИ ЧИ НЕДІВЛЯЧИСЬ? Мабуть, одна з найпоширеніших помилок, коли пишуть: „Недівлячись на складні погодні умови...“. В таких

конструкціях слід писати „Незважаючи на складні погодні умови...” Останнім часом приживається і дещо призабуте „попри”. Скажімо, „Попри неабиякі труднощі йому вдалося здійснити задумане...”. В окремих випадках варто вжити слово „наперекір”, що не змінює смислу попереднього речення. Щі зауваження не означають, що немає конструкцій з „не дивлячись”. Ось приклад. „Він виходив тихо, не дивлячись ні на кого з присутніх.” Тобто, не дивлячись. Можливо й написання дісприслівника окремо від частки „не”. Тоді попередня фраза може звучати так: „Він виходив тихо, не зважаючи на присутніх”.

НОСИТИ ІМ'Я ЧИ НАЗИВАТИСЯ? „Багато років Запорізький музично-драматичний театр носив ім'я Миколи Щорса.” Чи правильно це з граматичного боку? Дієслово „носити” має пряме і переносне значення. „Він носив дрова”, „Де тебе так довго носило? – сердито спитав батько.” Коли ж йдеться про наменування вулиці, школи, театру, то треба вживати „зватися” чи „мати назву”.

ОБАБИЧ ЧИ ОБІЧ? Перше слово означає по обидва боки. Тому помилкою є така фраза „Автомобіль зупинився обабіч дороги. Треба „обіч” чи „збоку”, бо один автомобіль не можна поставити по обох боках дороги.

ОБИРАТИ ЧИ ВИБИРАТИ? Смысл у цих словах, здається, абсолютно однаковий. Однак розгляньмо дві фрази. „Восени на чергових виборах ми будемо обирати Президента України...” і „В сучасних супер-маркетах є що і є з чого вибрати, аби тільки гроші були”. Мовознавці радять ставити слово „обирати”, коли йдеться про вибори депутатів, Президента та інших виборних осіб, а також наречених, дружин. А от коли мовиться про речі, матеріал, напрям, то „вибирати”. Що ж, здається, цілком логічно. Але чи треба скористатися їхньою порадою вживати дієслово „обібрати” в значенні „обирати”, хоч воно є в ряді творів письменників минулого століття? Адже нині воно асоціюється зі словом „обкрадати”. Наприклад, „На базарі тітку Ганну обступили цигани, обібрали її...”

ОБСЛУГА ЧИ ОБСЛУГОВУВАННЯ? На практиці часто плутають ці слова, вживаючи їх неправильно. Як зокрема, у реченні „В супер-маркеті гарна обслуга”. Незрозуміло, чи йдеться про чемне поводження з відвідувачами, чи про те, що там працюють гарні жінки. Отже, якщо йдеться про групу людей персоналу супер-маркета (це слово нахралом увірвалося в нашу мову в останнє десятиліття, витісняючи інші, цілком зрозумілі), то варто писати „обслуга”. Коли повідомляється про дії, то треба писати „обслуговування”, або „обслуговання”.

ОБЛИЧЧЯ ЧИ ОБЛІК? Ще недавно можна було натрапити в партійних документах „моральний облік” неокеровно перекладене з російської „нравственный, моральний облік”. Трапляється воно й нині замість „моральне обличчя”, коли треба охарактеризувати моральні вчинки певної особи. Українське „облік” відповідає російському „учет”.

ОБЛЮБУВАТИ ЧИ УПОДОБАТИ? Поширене нині дієслово „облюбувати” і похідні від нього – калька з російського „облюбовать”, але цьому значенню відповідає гарне українське „вподобати, уподобати”.

ОДЯГАТИ ЧИ НАДІВАТИ? Перше стосується одягу. А от шапку, картуз, бриль треба „надівати” так само „надівають” окуляри. А от черевичі, чоботи

чи інше взуття треба „взувати”, панчохи, шкарпетки – „надівати”. В розмовній лексикі ці слова, що означають різні поняття, плутають, кажучи „одягнув шапку”, „надів чоботи”. На жаль, такі помилки трапляються і в літературі.

ОДНОРАЗОВО ЧИ ОДНОЧАСНО? Зрозуміти різне значення цих слів можна з такого речення: „Одночасно з направленням на роботу він отримав одноразову грошову допомогу.” Перше слово можна замінити на „Водночас, разом, при направленні” та іншими, які показують, що дія відбувається в один час чи в невеликий проміжок часу.

ОСВІДЧЕНИЙ ЧИ ОСВІЧЕНИЙ? Ці слова часто плутають ті, хто перекладає з російської слово „образованный”. В україномовній запорізькій газеті було надруковано: „Освідчених людей на півдні не дуже багато і кожного, хто має вищу освіту, італійці називають” професором”. А з наших тут кожен другий „професор” і робить брудну роботу. Зрозуміло, що йдеться про людей, які мають відповідну освіту, а не про тих, хто освідчився дівчині в коханні і готовий одружитися з нею.

ОСОБА ЧИ ОСОБИСТІСТЬ? Щоб не плутати ці слова, як це часто ще трапляється, треба знати, що „особа” означає одну людину, а „особистість” – це сукупність її духовних і фізичних властивостей. Можна сказати, що не кожна особа є особистістю, але кожна особистість – це особа певної статі, віку, характеру. В російській мові цьому слову відповідає „личность”. Тому „сильная личность” – „сильна особистість”.

ОСТАТОЧНИЙ ЧИ ЗАЛИШКОВИЙ ПРИНЦИП? В сучасному мовленні навіть з високих урядових трибун, коли йдеться про виділення державою мізерних коштів на культуру чи мистецтво, кажуть „Кошти виділяються за остаточним принципом”, маючи на увазі ті кошти, що залишилися після розподілу на інші галузі. Але російське „остаток”, від якого скальковане слово „остаточний”, означає „те, що залишилося, залишилося”.

ПАМ'ЯТКА ЧИ ПАМ'ЯТНИК? Порівняйте: „Слово о полку Ігоревім” – щина пам'ятка давньоруської літератури” і „В Запоріжжі й досі немає пам'ятника Тарасу Шевченку”. Іменик „пам'ятник” означає споруду, зроблену на честь якоїсь події чи історичній особі, а „пам'ятка” – те, що збереглося від минулих епох (скіфські могили, Кам'янське городище, козацька зброя тощо). Сюди ж належить і давній рукопис „Слова”. Про споруди на могилах варто казати і писати „надгробок, надгробки” чи уточнювати, що саме: „надгробний хрест, плита, монумент”.

ПЕРЕПИСКА ЧИ ЛИСТУВАННЯ. Поширена в ужитку фраза „веду переписку з установами”, хоч, можливо, автор переписує один і той текст багато разів, стилістично неправильна. Треба: „веду листування” чи „листуюсь з багатьма установами”.

ПІДПИСКА ЧИ ПЕРЕДПЛАТА. Ці слова означають різні поняття. Порівняйте: „підписка про невинд” – термін юридичної лексики і „передплата на газети й журнали”. Останнє часто формулюється як „підписка”. Треба знати, що газету підписує редактор, а читач має її передплатити.

ПРИЙМАТИ УЧАСТЬ, ПРОПОЗИЦІЮ, ПОСТАНОВУ. Це поширена помилка навіть в діловій мові, у фразах виголошених народними депутатами,

державними службовцями високого рангу. Треба в таких випадках користуватися правильними конструкціями „Брати участь, взяти участь, схвалити пропозицію, ухвалити постанову (рішення, резолюцію)”. „Приймати” можна рідч, яка заважає чи в цьому виникла потреба. Це ж стосується, коли йде про прийом відвідувачів чи прохачів, або про прийом в організацію, партію та інше. Ціаком правильно сказати: „Останнім часом в обласну організацію СДПУ(о) прийняли сто двадцять нових членів”. Або „ Миський голова прийняв свої виборців і схвалив їхні пропозиції щодо необхідності збереження Хортинці як пам'ятки нашої славної історії.”

ПРИМІРНИК ЧИ ЕКЗЕМПЛЯР Хоча ці слова мають однакове значення, але вживаються в різних словосполученнях. „Примірник” може означати одну штуку в тиражі газети, книжки тощо („ Тираж нашої газети 5000 примірників”, „Останні примірники книги з великого тиражу недавно продали”). „Примірник” вживається і в значенні оригінал чи одна з копій, надрукованих на машині. „Перший примірник залишається в установі, інші розсилаються згідно зі списком („за списком).” Іменник „екземпляр” варто вживати як науковий термін в біології на означення рідкісної рослини чи комахи. „ Вчений з Бердянська має у власній колекції рідкісні екземпляри метеликів.”

ПРИМУШЕНИЙ, ЗМУШЕНИЙ, ВИМУШЕНИЙ. Ці однокореневі слова мають все-таки різні значення. „Примушений”, - це „присилуваний чинити або чинитись саме так”. Згадаймо із „Свічного весілля”: „Ми в темряві примушені томитися без світла, в темних хатах, як кроти.” Друге і третє слово – синоніми і як дієприкметники в ролі присудка означають дії, виконувані проти власного бажання „Був змушений (вимушений) це зробити, бо не бачив іншого виходу”.

ПОПРИ – приєднанник, який вживається часто замість прислівника „незважаючи на”, „наперекір”. Наприклад, „Попри всі труднощі, він упорався із завданням.” Однак у деяких словниках це слово має значення „біля”, „разом з тим”, „при тому що”. Наприклад, „Де попри чоловіка і мовчить”.

ПРИСВОЮВАТИ, ПРИВЛАСНЮВАТИ. Перше з них має два значення: „самовільно робити своєю власністю”, тобто „привласнювати”, а також „надавати комусь звання, право тощо”. Наприклад, „Нашому землякові Сергію Щиrowу присвоїли звання Героя Радянського Союзу...”. Дієслово „привласнити” має далеко ширше поняття, але неправильно писати „привласнити звання”. В такому разі воно має негативний відтінок, вказуючи на самочинність особи, яка це зробила в з корисливою метою.

ПРИТАМАНИЙ ЧИ ВЛАСТИВИЙ? Ці прикметники завдають клопоту багатьом. Щоб не плутати їх, філологи радять знати, що „притамааний” слід писати, коли йдеться про якості людини (доброта, правдивість, безкомпромісність тощо), а „властивий” стосується характеристик неживих предметів. Наприклад, „Міді властиві передусім такі якості як гнучкість, електропровідність”.

ПРИТЬМА, ПРИТЬМОМ. Ці слова означають „невідкладно, якомога скорше”, а також „дуже сильно, наполегливо”, „рішуче, неодмінно”. Такий широкий спектр значень призводить до плутанини і тому варто зважати на смисл, на

контекст. Наприклад, „Прийтьмом треба грошей”. Вживається і в значенні „напевно”: „ Хай скаже це прийтьмом, щоб люди повірили”.

ПРИЧИННИЙ ЧИ ПРИЧИНОВИЙ? У Т.Г.Шевченка його поема називається „ПРИЧИННА” про дівчину, що збожеволіла від нещасливого кохання. Нині це поняття практично не вживається. Воно означає „той, що зумовлений певною причиною”. „Розкриття причинних зв'язків потрібне не тільки історикам.” Однак деякі словники, зокрема Д.Ганича та І.Олійника рекомендують вживати в цих випадках слово „причинний”.

ПРОГРАМОВИЙ, ПРОГРАМНИЙ, ПРОГРАМОВАНИЙ. Перше означає „той, що властивий програмі” („програмовий матеріал, твір”). Друге – „той, що містить у собі програму або що є програмомою” тобто оприлюднені ідеї, перспективні плани. Скажімо, програмним документом соціалістичної партії України є Заява Політради СПУ про вибори. В останнє десятиліття широко вживається словосполучення „програмне управління верстатами”, бо йшлося про обладнання верстатів спеціальними пристроями з відповідною програмою дії.

„Програмоване навчання” пов'язане з впровадженням кібернетики в навчальний процес у школах і вузах.

ПРОДОВЖУВАТИ, ПРОДОВЖУВАТИСЯ ЧИ ТРИВАТИ? Перше дієслово означає „здійснювати щось, як і раніше, не припиняти дію.” „Редакція продовжує випускати газету, хоч є труднощі з поставками паперу.” „Він продовжував навчання після закінчення школи ще п'ять років в інституті.” Вживається іменником у знахідному відмінку. „Продовжуватися” означає процес довготривалої дії і може замінюватися дієсловом „тривати”. „Навчання в школі триває десять-одинадцять років, в інституті – від чотирьох до шести.” „Продовжуватися” і „тривати” близькі за значенням слова, бо обидва означають дію протягом певного часу, але кожне має свій відтінок. Так, наприклад, у фразі „Так далі продовжуватися не буде” слід замінити на „тривати”.

ПРОЗОВИЙ ЧИ ПРОЗАІЧНИЙ? Хоч обидва прикметники похідні від іменника „проза”, але означають різні поняття. Перше означає твір невіршованої форми, друге – буденне, одноманітне. „ Після закінчення лекцій її чекали прозаїчні справи, які їй, поетичній натурі, здавалися такими сірими, буденними.” Або: „Професія журналіста більш прозаїчна, ніж про неї пишуть свої перші прози творці випускники школи.”

ПРОКИДАТИСЯ ЧИ ПРОСИПАТИСЯ? Ці слова означають „пробудитися, проснутися”. Перше вживається частіше, однак кожному з них властивий певний смисловий відтінок. Скажімо, у фразі „Мене щось наче підкинуло уві сні і я прокинувся” краще замінити словом „проснувся” чи „пробудився”.

ПРОПОЗИЦІЯ. Відповідає російському „предложение” і акція не можна сказати по-українськи „Надійшло пропозицією зробити перерву”. Треба „Надійшла пропозиція” чи „запропоновано”.

ПРОТИВНИК, СУПРОТИВНИК, СУПЕРНИК. Близькі за значенням слова слід розрізняти. Перше означає військовий термін (ворог), а також того, хто негативно ставиться до певних дій, виступає проти них. Наприклад, „Противники соціалізму сьогодні святкують свою перемогу”. „Супротивник” спеціаль-

ний термін у спорті вживається як і слово „протівник”, але не „ворог”. Щоправ-
да, в літературі про давні історичні події вживалося і в значенні „ворог”. Однак
нині в спортивній термінології віддають перевагу слову „суперник”, а не „су-
протівник”. Якщо мова йде про суперника в бізнесі, то вживають „конкурент”.

ПРОТЯГ ПРЯГОМ, НА ПРОТЯЗІ. Перше може означати і „різкий
струмінь повітря” і „протяжне звучання”. Порівняйте, „Холодний протяг при-
здавалося, що він намагається співати”. Слово „протягом” означає тривалість
якоїсь дії. Наприклад, „Протягом двадцяти років, як було записано в партійних
документах, створити матеріально-технічну базу комунізму виявилось не ре-
альним, утопічним”. Інколи вживають „на протязі” не в розумінні певного часу,
а відстані. Наприклад, „На протязі десятих кілометрів він нікого не зустрів”.
Але переважно вживають тоді, коли мовиться про час дії чи процесу. „В деку він
працював на протязі і застудився так, що протягом місяця довелося лікувати-
ся”. Варто вживати в ряді випадків, коли йдеться про час, слово „вродовж”.

ПОМІРНИЙ ЧИ ПОМІРКОВАНИЙ. Аби не плутати у вживанні цих слів,
варто знати, що „помірний” стосується погоди, клімату, явищ і речей. А
„поміркований”, тобто розсудливий, обережний – це риса людини.

РИЦАР ЧИ ЛИЦАР. Перше означає особу часів феодалізму, яка належала
до військово-дворянського стану чи ордену (в Західній Європі). А „лицар” в
українській мові вживається як ознака людини самовідданої у вчинках, благо-
родної (шляхетної), ввічливої, добродіяної. Навряд чи є потреба російське
«Рыцари революции», вживане в радянський час до працівників служби безпе-
ки, створеної Ф. Дзержинським, перекладати як „лицарі революції”. В ряді іс-
торичних творів українських письменників натрапляємо й на слово „рицар”,
коли йдеться про шляхетність людини. Російське „рыцарь без страха и упрека”
краще перекласти як «лицар без страху і докору (догани)”.

РІШУЧИСТЬ ЧИ РІШИМІСТЬ? Щоб не плутати ці майже синонімічні сло-
ва варто знати, що перше з них означає абстраговану якість, активність дії лю-
дини, її постійну рису. А „рішимість” має відтінок готовності такої активної дії.
Тому

„рiшуєча людина”, але „рiшимість боротися до кінця”. Формальною озна-
кою різниці цих слів є те, що перше не потребує після себе дієслова, а після
другого треба ставити дієслово в інфінітивній (неозначеній) формі – боротися,
діяти і т.д.

РОБІТНИК, ПРАЦІВНИК ЧИ СПІВРОБІТНИК? Близькі за значенням
іменники, не можна використовувати один замість іншого. „Робітник” – це со-
ціальне становище людини або її постійна чи тимчасова професія. Як правило,
стосується тих, хто на промислових чи сільськогосподарських підприємствах
працює і має відповідну професію (сталевар, коваль, токарь, тракторист тощо).
„Працівник” – це той, хто працює незалежно від сфери діяльності. Скажімо,
„Працівник заповідника „Хортиця” дбають про збереження природи цього
унікального острова на Дніпрі”. „Тридцятирічний колектив працівників „За-
поріжсталі” відзначив 70-у річницю свого підприємства”. Зрозуміло, що
йдеться і в першому і другому реченнях не тільки про наукових чи інженерно-

технічних працівників, а й про робітників. „Науковий працівник” зайнятий як
правило, в наукових чи науково-дослідних закладах, хоча в українській мові є
гарне слово „науковець”, що відповідає російському „научный работник”. Але
„співробітник” вживається тільки разом із назвою закладу або як назва відпові-
дної посади. Наприклад, „Науковий співробітник Інституту історії Є.М. Скли-
ренко після захисту ним докторської дисертації отримав посаду старшого нау-
кового співробітника, що відповідає посади професора в університеті”. Часом
можна натрапити на паралельне вживання „працівник газети” і „співробітник
газети”, хоча інколи перше вживають до працівника, який зарахований до шта-
ту редакції на певну посаду, а друге – до позаштатного. З практики відомо, що
журналіст може бути працівником однієї газети і співробітничати з іншими
газетами.

РОБІТНИЧИЙ, РОБОЧИЙ, РОБОТЯЩИЙ. Перший прикметник похідний
від іменника „робітник”, а другий і третій – від „робота”. Тож правильно слід
писати „робітничі ініціатива”, „робітничі ідальня” (ініціатива робітників, іда-
льня для робітників, де на підприємствах готували дешеві страви). Але „ро-
бочий план, робоча гіпотеза, робочий одяг”, тобто одяг для роботи. Для робітника
це

☞ (може бути комбінезон, спецівка, а для професора-лікаря – білий халат. Ін-
коли вживається словосполучення „робоча людина” ~~щодо~~ того, хто живе з своєї
праці, а „роботяча людина” характеризує її ставлення до праці, до виконання її
і має синонімім „працьовита” незалежно від професії чи соціального стану. Зга-
даймо Шевченкове:

Роботящим рукам,
Роботящим умам
Перелогі орать,
Думать, сіять, не ждять
І посіяне жать
Роботящим рукам.

є то са в н д

РОЗМІР, ОБ'ЄМ, ОБСЯГ. Щоб не плутати ці слова, як це часто буває, коли
пишуть „розмір статті, об'єм виконаних робіт, розмір капіталовкладень (інвес-
тицій)”, варто знати, що „розмір” – це величина чогось в одному чи кількох ви-
мірах”. Наприклад, „Розмір дошки – 3 м довжини, 30 см – ширини, товщиною 4
см.” Це також мірка якогось виробу, певний стандарт (сорочка 46 розміру, костю-
м – 50-го). „Розмір” – це літературознавчий термін у віршуванні і музичний в
тактах. А „об'єм” – це в основному геометричний термін (об'єм куба, циліндра,
конуса тощо). „Обсяг” стосується до таких понять, як книга (в друкованих
аркушах), знань, капіталовкладень, виконаних робіт тощо.

СКОРО ЧИ ШВИДКО? Обидва прислівники синонімічні, тобто можуть
взаємозамінюватися. Однак, коли йдеться про інтенсивність руху, краще вжи-
вати „швидко”, а коли про час і можна замінити такими прислівниками як „не-
вдовзі, незабаром, хутко”, то доречно буде „скорю”. Це видно, зокрема, на та-
кому прикладі: „– Бижи швиденько та вертайся скоренько, – приказувала мати

Василькові. - Не барися там у дядька...” Зверніть увагу, що в цьому реченні автор ужив дієслово „приказувала” не тільки в значенні „наказувала, прохала”, а й підкреслив, що мати, мабуть, не один раз нагадувала, що хлопець має робити і як саме. „Скоренько” можна з успіхом замінити на „хутенько” (змешувальна форма від „хутко”)

СПИРАТИСЯ ЧИ ОПИРАТИСЯ? Найперше значення цих дієслів — „використовувати щось чи когось як опору.” Наприклад, „Спіраючись на гвинтівець як на палицю, він дійшов до штабу і доповів.” Або „Опираючись на гвинтівець плече, син додибав до саней...” Водночас „опиратися” вживається і в значенні „чинити опір, не піддаватися, опинатися”. Наприклад, „Він щосили опирався, але нічого не зміг зробити...” Рідше вживається „опиратися” в непрямо-му, переносному значенні. „Опираючись на буксирні бригади з сільських активістів, райком відбирав у селян рештки зерна і спровокував голод на селі в 1932-1933 роках минулого століття”.

СПІВАК ЧИ СПІВЕЦЬ? Перше означає виконавця пісень чи інших вокальних творів, друге має прийимні, два значення: народний виконавець вокальних імпровізацій, який собі акомпанує. В Україні такими були кобзарі, в Казахстані таким вважався Джамбул Джабаєв, якого давно вже забули, в Дагестані — Сулейман Стальський з такою ж долею. Друге, більш широке значення слова „співець” вживається до митця (письменника, художника, композитора), як виразника високих ідеалів. Згадаймо, наприклад, такі поетичні рядки:

Я не співець чудовної природи
З холодною байдужістю її —
З ума не йдуть знедолені народи,
Ім я віддав усі чуття мої...

Однак одна і та ж особа може бути і співаком і співцем, що видно з такого прикладу: „Співак Анатолій Сердюк може вважатися співцем нашого Запорізького краю, про що засвідчує його багаторічна діяльність...”

Варто також пам’ятати, що іменник „співець” вживається тільки в чоловічому роді навіть тоді, коли це жінка. Тому, скажімо, відома співачка Раїса Кириченко — співець жіночої долі, своєї Полтавщини, рідної України.

СПІВПАДАЄ ЧИ ЗБІГАЄТЬСЯ? Як правильно написати: „Мій день народження співпадає з весняним святом” чи „Мій день народження збігається з весняним святом”? Найчастіше пишуть саме перший варіант, хоча це неправильно, бо російському „совпадать” відповідає українське „збігатися”. А слова „співпадати” не фіксує навіть тритомний „Русско-український словарь”, хоча багато в ньому невдалих перекладів. На мою думку, речення варто було б написати так: „Мій день народження збігається в часі з весняним святом”. Замість „збігатися” цілком правильно вживають дієслово „сходитися”. Наприклад, „Слова наших депутатів і високих посадовців не сходяться з їхніми діями...”

СПОВНЕНИЙ І НАПОВНЕНИЙ. Чи відрізняються ці слова одне від одного своїм значенням? Ні, але перше вимагає після себе додатка в родовому відмінку, а друге — в орудному. Порівняйте: „Сповнений сили і впевненості, сповнений жалю за минулим, сповнений тривоги за долю дітей” Як бачимо, всі іменники в ролі додатка — абстрактні поняття, що теж важливо для таких конс-

трукцій. А от у фразах типу „Наповнений вином келих” додаток стоїть в орудному відмінку і означає конкретне поняття. Однак у поетичних творах нерідко і до слова „сповнений” натрапляємо на додаток в орудному відмінку: „Сповнений грозами сад навесні...”

СПОСТЕРЕЖЛИВИЙ ЧИ СПОСТЕРЕЖНИЙ? Ці прикметники інколи теж плутають, хоча перший з них означає „уважний, такий, що вмє спостерігати, підмічати щось, навіть дрібне”. А друге — це те, що служить (слугує) для спостереження за чимось чи за кимось. Наприклад, „В дозори, на спостережні бекети із Січі посилали спостережливих козаків, які мали гострий зір і слух, щоб вони могли розрізнити навіть пдозірлий шум степової тири: чи вітер піднявся, чи татари крадуться під покривом ночі...”

СТАНОВИТИ ЧИ СКЛАДАТИ?

Найчастіше саме ці слова вживають неправильно. Наприклад, „Українська журналістика складає важливу частину національної культури”. Треба тут вжити дієслово „становити”, бо дієслово „складати” найчастіше вживається до чогось конкретного (складати дрова, книжки в купи, або складати вірші). Фразу можна побудувати й так: „Українська журналістика є складовою частиною національної культури”. Але така заміна не завжди доцільна. Спробуйте змінити неправильну фразу: „Тероризм сьогодні складає реальну небезпеку і нашій молодій державі”. Потрібно тільки замість „складає” написати „становить”, бо заміна „є складовою частиною” спотворює зміст.

СТАТИ В НАГОДІ ЧИ В ПРИГОДІ? Див. „НАГОДА, ПРИГОДА”. Додамо для ілюстрації такі віршовані рядки гумориста:

Може, і я вам у пригоді стану,
Хоч зірку з неба не дістану.
А може, я не матиму нагоди,
Бо й небо хмарне, і на дворі негода.

СУДНОВИЙ ЧИ СУДОВИЙ? Перший — це прикметник від „судно”. Але оскільки в російській мові від цього ж слова походять такі «судовий врач, судовая команда” тому нерідко трапляються і в українських газетах вирази типу „судовий лікар, судова команда”. Від слова „суд” утворені такі словосполучення „судова справа, судова експертиза”. Однак не варто вживати „судовий працівник”, а треба „працівник суду” і жоданому разі не „співробітник суду”. Однак суддю теж не треба називати „працівником суду”, бо відповідним законом у кожного визначена посада (судья місцевого суду, голова апеляційного, Верховного, Конституційного суду).

СУСПІЛЬНИЙ ЧИ ГРОМАДСЬКИЙ? Див. ГРОМАДСЬКИЙ, СУСПІЛЬНИЙ. Додамо лише, що „суспільний” походить від „супільство” і поєднується найчастіше зі словами „лад, устрій, науки, проєси, характер тощо”. Прикметник „громадський” має значення „не державний, не службовий, добровільний”, як, наприклад, „громадські організації, громадські обов’язки, доручення, громадська приймальня” але деякі слова можуть вживатися з різними значеннями, як зокрема, „Суспільна думка — громадська думка”. Наприклад: „Суспільна думка в Україні того часу формувалася під значним впливом

твою відомою громадською діячю... Але „Громадська думка університету на виборів ректора...“

ТАКТОВНИЙ ЧИ ТАКТИЧНИЙ? Перший прикметник стосується характерів особи, що має поводити міра, людина вихована, делікатна. Другий прикметник, що відносився російському „тактический“ – це термін з військової та спортивної лексики, в останній часом – і бізнесової. „Він – людина тактовна в стосунках з колегами, а щодо конкурентів загосумовує такі тактичні трюки, що призводить до банкрутства їхніх підприємств.“

ТЕРПТИ ЧИ СТРАЖДАТИ? Дуже часто перше слово безістотно заміняє друге. Наприклад, „Україна потерпіла від корабельної катастрофи й лише ніяк будь-яка країна Європи і Азії“, хоча саме тут варто вжити дієслово „дожордати“ чи „зажати білі“. Звичайно, є і слово „терпіти“ та його колідації від слів „терпач“. Наприклад, – Терпи, кохач, обганяноч будуча, – прислів'я виховує січовика покровителю. „Він терпів, терпів, поки терпів не укарає“, тобто доки стало нестерпно.

ТИЖДЕНЬ ЧИ НЕДІЛЯ? Зрозуміло, що перше означає проміжок часу у сем днів, а друге – святий день тижня. Тому, коли чути на радіо від деякого з високих посадових осіб: „На сьогоднішній вечір Верховна Рада розгляне свідоцтво іншани...“, то мимовільно запитуватиме себе: „А чи у Вас, святоїній владі, святий? Адже присягою треба було б йому присягнути“. Наступного тижня Верховна Рада розгляне такі питання...“ Щоправда, це зауваження не стосується характеру творчості, де традиційно вживають обидві форми. Наприклад:

Ходив же я в понеділок,
Ходив у вівторок,
А вже ж мені показалося,
Що вже кудись сорочок...
Учора була суботонька,
Сьогодні неділя,
Чом на тобі, жайвотоньку,
Сорочка не біля?

В першому випадку, звичайно ж, про сорочку тижня. В другому – про святой день тижня. Депутати та й інші освічені люди мають додержуватися правил сучасної української літературної мови.

ТРЕТІНА ЧИ ОДНА ТРЕТИНА? „Одна третина учнів у школі здворів на грип і тому школа на карантині“, – повідомив директор, навіть не відносячи, що числівник „одна“: зайвий як і в частій жовчійній фразі: „Комітет Радикальної Союз зібрав одну шосту частину земної кулі і в 1991 році перетав існувати“. Між іншим, а шій фразі, – не порушуючи зміст, можна обійтися як тільки без числівника „одна“, але й без йменника „земна“. Спробуйте... А як у речівці „Перша чверть шкільного року закінчується 5 листопада, а друга – 29 грудня...“ без числівників не обійтися.

ТРІВКЛИЙ ЧИ ТРИВАЛИЙ? Прикметник „тривалий“ означає, що якась дія чи стосунки давно тривають в часі. Однак не варто кваліфікувати „довготривалий“. Прикметник „тривкий“ вказує на частоту і означає „краткий, ставий, такий, що легко відпадає збіжжю“. Тому треба може бути „логотривалий“ (про „логіе-упорядий коринцький“), „дотривалий“ (про „дотривалий“), а не „дотривалий“ (про „дотривалий“), як це перекладають. Щодо такої пометки як „дуже“ то вона може бути і „тривкою“, якщо хочуть відрадити її зайвність. А „тривала дружба“ означає, що вона випробувана певним часом.

УДАЧА ЧИ ВДАЧА За прикладом української граматики в багатьох словах „у“ чергується з „в“. Наприклад, „учитель“ – вчителька, вчитель-учениця“. А от „учинити“ не подалася, це слово завжди пишеться з вчителькою літерою „у“. Так само й слово „удача“, що означає щасливий випадок, бо „ддача“ – це ризик хазяйству, постійний поглядний обиди. В народі казують: „Не їди удачі, хай ти несподівано впаде“ або „До задоволення адже йому несподівано впаде удачі“.

УКЛАД ЧИ ВКЛАД? Перше означає „устрій“ (суспільний) а друге – певний внесок (грошовий, трудовий, інтелектуальний). Як і в попередньому прикладі в цих словах не чергуються „у“ з „в“ і навпаки. Варто завжди знати ще такі слова, де чергування непередбачуване: уклад, ударник, узабережжя, уклад, умова, установка, уклад і взаєди, поступ, взаємний, взаєди, взаємність, властивість, звичка та деякі інші. (Див. „Український правопис“)

УКРАЇНКА ЧИ УКРАЇНІСТКА? Особини ці слова найчастіше вживають українські діячі мистецтва і публіцисти, вони дуже рідко й зустрічаються. Див. Червонобілий чи червонобілий, що „Українка“ – це вихідна теорія про Україну а тієї чи іншої держави“. Тому й існують такі поняття як чеська українка, польська, французька та інші. „Україністка“ – це обірна проєкти української фолклору, мовознавства і літературознавства. Відомий учений О.О.Потебнін приєднав у галузі теоретичного мовознавства, русистика, україністика, фольклору і етнографії

УТЕРТІЙ ЧИ НАПОЛЕГЛИВИЙ? Див. НАПОЛЕГЛИВИЙ ЧИ НАСТЕРТЛИВИЙ? Ці прикметники вживаються синонімічно, хоча перший найчастіше вживають з негативним значенням. Ну й упорядий ти, як він (боєць, баран), тобто наполегливий внутрішній зоровому глуму. Однак інколи вживається і в позитивній „тривклий“, як наприклад, „Дощ утертий по дещо шумить уже тиждень“

УЛОВНОВАЖЕННЯ ЧИ ПОВНОВАЖЕННЯ? Різниця між цими словами не тільки в орфії літері. Перший йменник вказує, що когось, кудись вивчаєшай правий діяти від імені загосум (особи чи організації). Скажімо, „За уповноваженнями Президента голова обласної адміністрації змушена звертатися до групи переможців“. Тобто він вивчаєшай зоручення, обмежує в часі. „Повноваження“ – це сама права на ті чи інші дії, як укладання певних рішень впродовж тривалого часу. Наприклад, „Повноваження народилося депутата, уповноваження Президента“. Така ж різниця і між прикметниками „уповноважений“ і „повноважений“. Скажімо, поскок вивчаєшай земляка В.В.Похомальського називається „Назначений і Повноважений Посол України в Болгарії“. Варто чужим знати, що „уповноважений“ вживається в одній, а „повноважений“ – у двох ліній.

УХВАЛЮВАТИ ЧИ ПРИЙМАТИ РІШЕННЯ? Друге словосполучення часто вживається, хоча воно неправильне, бо українською мовою слід написати „ухвалювати” або „вирішувати”. На позначення російського „частное определение” в юридичній термінології є українське „окрема ухвала”.

УЯВА ЧИ УЯВЛЕННЯ? Плутаннина в цих словах від того, що не замислюється над їх значенням. Ось найхарактерніші помилки: „В його уявленні одна за одною виринали картини далекого дитинства”. „Він не мав ніякої уяви про те, що сталося”. В першому реченні треба поставити слово „уява”, в другому – „уявлення”. Отже, „Уява – це здатність мозку уявляти, тобто наче бачити внутрішньо ті чи інші картини, відтворювати минулі події, фантазувати про майбутнє”. „Уявлення – це вже продукт уяви, знання, розуміння чогось, інколи приблизність, неточність”. Наприклад, „Про сучасне село і його проблеми він мав досить туманне уявлення”. „Його уява малювала райдужні картини життя сільського вчителя. Однак після поїздки по селах він змінив думку.”

ФОТО ЧИ СВІТЛИНА? Другий іменник на позначення зображення, зробленого дії допоміжні фотоапарата, теж останнім часом набуває поширення, зокрема в часописах західноукраїнських областей, але не завжди вдало. Скажімо, „світлина автора” не зрозуміло, чи це сам автор сфотографований чи він фотографував.

ХАЗЯЙН ЧИ ГОСПОДАР? Різні за написанням ці слова майже однакові за значенням. Щоправда, в діловій мові, в офіційних документах переважно вживається „господар, господарі, господарський”. Слово „хазяїн” та похідні від нього мають емоційний відтінок – позитивний або негативний. Наприклад, „Нарешті у господарство прийшов добрий хазяїн: дав лад усьому...” Порівняйте:

– „Хазяїн, називається, – сердився Петро, – Дохазяйнувався, що людям нічим платити, ферми розібрали по цеглині. А які ж вони були?!”

ХВОРИЙ, ХВОРОБЛИВИЙ ЧИ ХВОРОВИТИЙ (ХОРОВИТИЙ). Ці однокореневі слова, близькі за значенням, все ж треба розрізняти. „Хворий” відповідає російському „больной” і означає особу, яка втратила здоров'я на певний час до одужання. „Хворобливий” вживається, коли йдеться про факт або явище, які свідчать про захворювання. Наприклад, „хворобливий вираз очей”, „хворобливий колір обличчя”. Російський відповідник – „болезненный”. Друге значення «хворобливий» – відхилення від нормального стану. Наприклад, „Вона любила якоюсь хворобливою, нервовою любов'ю...” Щоправда, коли йдеться про душевний біль, то вживають „болісний”. Прикметник „хворовитий, хоровитий” характеризує постійну ознаку недужого. Наприклад, „Мати Франка була хоровита, немічна жінка”. Слова „хоровитий”, „хорий” поширені в західноукраїнських діалектах, в діловій мові не мають ужитку.

ХОВАТИ, ТАЇТИ, КРИТИ В СОБІ. Синонімічні слова у сполученні з „в собі” означають „містити, мати в собі щось таке, що може стати причиною якихось наслідків”. Наприклад, „Старий будинок ховав в собі багато історій, про які варто було дізнатися, щоб по-іншому розуміти сучасні події”. Або „Наш народ таїть в собі сили, які можуть вибухнути, коли більшість людей доведуть до відчаю”.

Без слова „в собі” ці дієслова вживаються в значенні „покласти так, щоб інші не виявили заховане”. Наприклад, в приказці „Ховайте, куме, так, як я ховав: досі й сам не знайду”.

ШВЕЦЬ, ШВАЧКА, ШВЕЯ, КРАВЕЦЬ, КРАВЧИНЯ. Перший іменник означає особу, яка займається шевством, тобто шие взуття. Той, хто шие чоботи, – „чоботар”. Нині ці професії часто позначають одним – „взуттєвик”, зокрема, коли йдеться про робітників взуттєвих фабрик чи великих майстерень. Але слово „швець” не вийшло з ужитку. У множині – „шевці”. „Швачка” – це та жінка, яка шие спідню білизну вручну, голкою. Згадаймо, у Павла Грабовського хрестоматійний вірш про марудну, одноманітну працю швачки: „З раннього ранку до пізньої нічечки Голкою денно верти...” Верхній одяг шили раніше „кравець, кравчиня”. Існувала така примовка: „Кравці кравцюють, а шевці шевцюють”. Нині віддають перевагу слову „швея” до робітниць швейних фабрик і ательє. Однак, якщо одяг шие чоловік, то варто використати старе слово „кравець”. Збірне поняття для цих людей обох статей – „швейники”.

ШКІРА ЧИ ШКУРА? Кожне з них має своє значення. „Шкіра” – це зовнішнє покриття тіла, а „шкура” – покриття з шерстю чи з вовною. Перше, звичайно, вживається щодо людського тіла, а друге – тварин. Але шкура тварини, оброблена так, що позбавлена шерсті (вовни), тобто вичинена, теж називається шкірою. У фразеологізмах типу „зідрати шкуру, бути в овечій шкурі, плизтиса зі шкури” йдеться саме про людей. Порівняйте: „З убитого лося зідрали шкуру, потім її вичинили і пошили шкіряні мокасини”. І „Податківці з фермера зідрали сім шкур, а він все ще опинається – оре землю, сіє, косить і хліба не просить”.

ШЛЯХ, ДОРОГА, ПУТЬ. Слова синонімічного ряду, але мовознавці радять зв'язати на смисл у реченні і не захоплюватися словом „шлях”, як це часто буває в публікаціях. У реченні „– Не ту дорогу ти вибрав у житті, казала мати синові. – Я тобі бажала іншої путі” слово „шлях” було б недоречним.

Перекласти з російської „Таким путем он добился” не можна „таким шляхом...”, а треба „Таким способом (чином) він добився (досяг)” або „У такий спосіб він здобув...”.

ЩАСТИТИ, ТАЛАНИТИ ЧИ ВЕЗТИ? Останнє вживається дуже часто, хоча не завжди правомірно. Адже його можна і треба замінювати на „щастити” чи „таланити”. Поширене побажання „Хай Вам щастить і Новому році!” не можна замінити на „Хай Вам везе...”. Слово „везти” може вживатися з негативним значенням, як зокрема у примовці „Йому так везло, як тому втопленнику”. Або „Як повезло, так і поїхало нещастя за нещастям”. Слова „щастити, таланити” і певною мірою „везти” вживаються на означення збігу сприятливих обставин, незалежних від дій людини, її намагань. Але коли йдеться про досягнення певних результатів завдяки власним активним діям, то варто вжити дієслово „вдаватися, вдається, вдалося”. Наприклад, „Вченому-хіміку вдалося одержати речовину з новими якостями, хоча на це пішло кілька років напруженої праці.”

ЮРИСТ ЧИ ПРАВНИК? Останнім часом інтенсивно поширюється останнє, про що свідчать і „Словник фахової термінології для правників”, вида-

виданий Запорізьким юридичним інститутом МВС України в 2001 році, і ряд інших видань. Однак не варто викидати з ужитку і слово „юрист”, хоч воно й запозичене з інших мов, зокрема латинської. Поки що на консультацію йдуть „до юриста”, бо хто такий „ правник” переважна більшість населення не знає. Є окремі випадки неправильного написання посади особи, яка дає юридичні консультації. Пишуть „юрист-консульт”, хоча треба „юрис-консульт”.

ЯДУХА ЧИ ЗАДУХА? Російське „удушьє” українською мовою може звучати і як „ядуха”, коли йдеться про хворобу з розладом дихання, і як „задуха”, коли мовиться про важкий запах у кімнаті, в атмосфері. Про важкий для дихання запах можна вжити і „ядушний”.

ЯЩИК, СКРИНЬКА ЧИ ШУХЛЯДА? Перший іменник здебільшого означає дерев’яний чи металевий прямокутний предмет, призначений для зберігання чи перевезення інших предметів чи матеріалів – „ящик для яблук, для піску, для сміття тощо”. А російське „почтовый ящик” це „поштова скринька”. Так само „ящик для жалоб и предложений” – „скринька для скарг і пропозицій”. Переважно ці предмети висячі, хоча нині вони великих розмірів спеціальної конструкції, і їх ставлять на поштамті, відділеннях зв’язку чи в приміщеннях державних закладів. „Шухляда” –це висувний ящик невеликого розміру в меблях (в столах, шафах тощо) для зберігання дрібних речей. Наприклад, „Взимку у неї насіння по шухлядах сховане, а навесні у ящиках на підвіконні проростає.” Предмет, куди викидають бюлетені при голосуванні, зроблений теж у формі високого ящика, називають „урна”, як і ящик для сміття та коробочку з прахом покійника, спаленого в крематорію.

Т. Ісаєвич